

**MAMLAKATIMIZDA SOLIQ SIYOSATI VA UNING
STRATEGIYASIGA OID ILMIY TADQIQOTLAR TAHLILIIY SHARHI**

Abdiyev Jaxongir Ibragimovich

*O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Soliq qo'mitasi
huzuridagi Fiskal institut magistranti*

***Annotasiya.** Mazkur maqolada respublikamizda yangi taraqqiyot strategiyasida soliq-byudjet tizimini samaradorligini ta'minlash masalasi yoritilgan. Har qaysi mamlakatning iqtisodiy siyosatida soliq siyosati o'ta muhim aamiyatga ega. Soliq siyosati davlatning boshqa iqtisodiy siyosatining yo'nalishlariga kuchli uzviy bog'liqligi bilan bir qatorda, ularga ta'sir qilib boradi. Soliq siyosatini to'g'ri ishlab chiqish va uning strategik hamda taktik yo'nalishlarini belgilab olish o'ta dolzarb va murakkab jarayon hisoblanadi. Mazkur maqolada soliq siyosatining mazmuni, uning strategiyasi va taktikasi hamda bugungi kunda O'zbekiston soliq siyosatining ustuvor yo'nalishlari tahlil qilinadi.*

***Kalit so'zlar:** soliq, soliq munosatlari, iqtisodiy siyosat, soliq siyosati, soliq siyosati strategiyasi, soliq siyosati taktikasi, soliq stavkasi, soliq imtiyozlari, soliq siyosati yo'nalishlari, davlat byudjeti, markazlashtirilgan pul fondlari, soliq ma'murchiligi, soliq yuki.*

Kirish. Jahon amaliyotida davlat budjeti va soliq to'lovchilarning manfaatlari nuqtayi nazaridan to'g'ri va samarali soliq siyosati strategiyasi ishlab chiqish davlatning fiskal-budjet siyosatining samarasini ta'minlashning muhim omillaridan biri sifatida alohida ahamiyat berib kelinmoqda. "Xalqaro valyuta jamg'armasining hisob-kitoblariga ko'ra, rivojlanayotgan davlatlar iqtisodiyotida soliqlardan tushumlar YAIMning 15-25 foizini, iqtisodiyoti rivojlangan davlatlarda ushbu ko'rsatkich 40 foizni tashkil etadi. Ushbu tashkilotning tavsiyalariga ko'ra, ayrim

daromadi past hamda bozor iqtisodiyotiga o'tayotgan davlatlarda oxirgi yigirma yillar oralig'ida soliq siyosatida islohotlar amalga oshirilishi natijasida soliq tushumlarining keskin o'sishi kuzatilganligi ham samarali soliq siyosati strategiyasini ishlab chiqish muhimligini ko'rsatmoqda"¹. Shunga ko'ra, jahon miqyosida soliq siyosati strategiyasini ishlab chiqish va amalga oshirish mexanizmlarini takomillashtirishga e'tibor qaratilmoqda.

Tahlil va natijalar muhokamasi

Yuqorida aytib o'tilganidek, soliq siyosati davlat tashkil topgan kundan boshlab davlat faoliyatining ajralmas qismi bo'lib kelgan. Davlatlar qisqa muddatli, o'rta muddatli va uzoq muddatli rejalarni o'z faoliyatini boshqarish mexanizmlari sifatida shakllantiradilar va ularni ma'lum muddatlarda amalga oshirilishi kerak bo'lgan strategik maqsadlarga moslashtiradilar. Ta'kidlash joizki, olimlar davlatning siyosiy va iqtisodiy apparatining tuzilishi va rivojlanish qirralarini o'rganish bo'yicha turli tadqiqot ishlarini olib borishgan. Bu tahlillar davlatning yaxlit siyosati va ularning strategik yo'nalishlariga alohida e'tibor qaratilib, muayyan muddatlar uchun belgilangan maqsadlarni o'z ichiga oladi.

Davlatning soliq siyosati strategiyasini ilmiy tadqiq qilishda ushbu sohadagi mavjud tadqiqotlardan olingan tushunchalarni birlashtirish va bir vaqtning o'zida original tahliliy asosni yaratish zarur. Shu munosabat bilan bizning maqsadimiz ushbu mavzu bo'yicha tanlangan ilmiy tadqiqotlarning mazmunini uslubiy jihatdan tekshirishdir. Yuqorida aytib o'tilganidek, soliq siyosati davlat tashkil topgan kundan boshlab davlat faoliyatining ajralmas qismi bo'lib kelgan.

Davlatlar qisqa muddatli, o'rta muddatli va uzoq muddatli rejalarni o'z faoliyatini boshqarish mexanizmlari sifatida shakllantiradilar va ularni ma'lum muddatlarda amalga oshirilishi kerak bo'lgan strategik maqsadlarga moslashtiradilar. Ta'kidlash joizki, olimlar davlatning siyosiy va iqtisodiy apparatining tuzilishi va rivojlanish qirralarini o'rganish bo'yicha turli tadqiqot ishlarini olib borishgan. Mazkur sharhlar davlatning har tomonlama qamrab oluvchi

---

¹ <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2018/03/akitoby>
www.pedagoglar.org

siyosati va ularning strategik yo'nalishlariga alohida e'tibor qaratilib, aniq muddatlar uchun belgilangan maqsadlarni o'z ichiga oladi.

Davlatning soliq siyosati strategiyasini ilmiy ekspertizadan o'tkazishda ushbu sohadagi mavjud tadqiqotlar natijasida olingan tushunchalarni birlashtirish va bir vaqtning o'zida original tahliliy asosni yaratish zarur bo'ladi. Shu nuqtayi nazardan, bizning maqsadimiz ushbu mavzu bo'yicha tanlangan ilmiy tadqiqotlarning mazmunini muntazam ravishda o'rganishdir.

Davlatning soliq siyosati va uning strategik maqsadlari qanday belgilanishi va bo'lishi kerak degan masalaga klassik iqtisodchi olimlar, jumladan, "F.Kene, A.Smit, D.Rikardo, J.B.Sey, nemis iqtisodchilari I.G.Fon Tyunen, ingliz iqtisodchilari S.Djevons, J.M.Keyns, J.S.Mill va amerikalik iqtisodchilar J.B.Klark, A.Toson va boshqalarning ilmiy qarashlarida muhim o'rin tutib kelgan. Ular davlat iqtisodiyotni tartiblashda soliq siyosatini yuritishning turli xil uslublari va yondashuvlari haqida ko'plab bahslar yuritgan, soliq siyosatining bosh maqsadi nimadan iborat bo'lishi lozimligi ko'rsatib berishda, ko'proq, soliqlarni undirish masalalariga alohida e'tibor qaratgan.

Amerikalik neokeynschilar vakillari bo'lgan R.Xarrodd va E.Domarlar iqtisodiy o'sish modelini yaratishda soliq blokiga (bo'g'iniga) bag'ishlangan tadqiqotlarida soliqlar joriy etish va undirishda mamlakatda jamg'arish, investitsiya va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi aloqalar bog'liq holda strategiya yuritish lozimligi haqidagi g'oyalarni ilgari surgan bo'lsa, hozirgi zamon iqtisodchilaridan P.Samuelson, K.R.Makkonell va S.L.Bryu kabi olimlar davlatning soliq siyosati markazida adolatlilik tamoyili mavjud bo'lishi va uning strategik maqsadlariga erishishdagi taktik yo'nalishlar iqtisodiyotning boshqa yo'nalishlari: monetar, investitsiya jarayonlari bilan chambarchas bog'lanish kerak degan ilmiy qarashlarni ilgari surishgan"².

---

² Ф.Кенэ Избранные экономические произведения.-М.Соцэкгз. 1960; А.Смит Исследование о природе и причинах богатства народов.-М.: 1962; Д.Рикардо Начала политической экономии и налогового обложения / Соч. Т.1. М.: Госполитиздат, 1956; Дж.М.Кейнс Общая теория занятости, процента и денег. – М.: 1993; Дж.С.Милл Основы политической экономии. Пер. с англ. Т.1. – М.: Мысль, 1980; А.В. Аникин Юность науки. М., Политиздат. 1971 г. История экономической мысли. М., 1998. 21 Қаранг: Менько Г. Макроэкономика. М., 1994; Денисов Э. Исследования различий в темпах экономического роста. М., 1971; Kuznets S. Economic

Ayrim manbalarda³ “davlatning soliq siyosati davlatning soliqlar va yigʻimlar sohasidagi chora-tadbirlar tizimi, davlat moliya siyosatining tarkibiy qismidir”⁴ deb taʼriflangan boʻlsa, “bu soliq turlarini, soliq stavkalarining qiymatlarini, soliq toʻlovchilar va soliq solish obyektlarini tanlashda, soliq imtiyozlarida ifodalanadi”⁵ deyiladi boshqa manbada. Aynan shu manbalarda shuningdek “davlatning soliq siyosati ham mikroiqtisodiy, ham makroiqtisodiy jihatlariga ega boʻlib, makroiqtisodiy jihatlar iqtisodiy faollik darajasiga salbiy taʼsir koʻrsatishi mumkin boʻlgan yigʻilgan soliqlarning umumiy miqdoriga taalluqli boʻlgan holda fiskal siyosatning tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi.

Mikroiqtisodiy jihatlar tenglik (kimga soliq toʻlash kerak) va taqsimlash samaradorligi (yaʼni, qanday soliqlar turli xil iqtisodiy faoliyatlar miqdoriga buzuvchi taʼsir koʻrsatadi) masalalariga taalluqlidir”⁶ degan gʻoyalar mazmuni keltiriladi.

“Soliq siyosati” nomli ensiklopedik toʻplanning mualliflarining fikricha, “davlatning soliq siyosatini tanlash mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy tizimiga, iqtisodiyot va moliya holatiga bogʻliq. Soliq siyosati chora-tadbirlari turli qonunlarni, xususan, asosiy kapitalning tezlashtirilgan amortizatsiyasini tartibga soluvchi, yer qaʼrining kamayishi uchun ajratmalar, ayrim korxonalar va tarmoqlarni soliqdan (toʻliq yoki qisman) ozod qilishni oʻz ichiga olishi mumkin. Soliq siyosati choralari tizimi investitsiyalarni ragʻbatlantirish va mintaqaviy siyosatni olib borish uchun ishlatilishi mumkin”⁷. Yu.Yu.Petrinin, M.I.Panov,

---

Growth of Nations. Total Output and Production Structure. Cambridge, 1971; Леонтьев В.В. Экономические эссе. М., 1991; Макконелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. В 2т. пер. с англ. 11-го изд. Т.1. – М.: Республика. 1992; Самуэльсон П. Экономика Т.1. пер. с англ.- М. Республика, 1993; Курс экономической теории: учебник – 4-с доп. И перераб. Изд.-Киров «АСА», 1999, стр. 557-584; Пезенти А.Очерки политической экономии капитализма. пер. с итал. В 2т. Т.2. – М.: Прогресс, 1976. с. др.

³ <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

⁴ Налоговая политика // Энциклопедия российского и международного налогообложения. — М.: Юристъ. А. В. Толкушкин. 2003.

⁵ Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Налоговая политика // Современный экономический словарь. — 2-е изд., испр. М.: ИНФРА-М. 479 с. 1999.

⁶ <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

⁷ Налоговая политика // Энциклопедия российского и международного налогообложения. — М.: Юристъ. www.pedagoglar.org

L.B.Logunovalar esa, soliq siyosati va uning strategik mazmunini “soliq qonunchiligidagi korxonalariga soliq to‘lashdan qochish imkonini beruvchi bo‘shliqlarni aniqlashdan iborat”⁸ degan fikrni ilgari suradi.

N.M.Dementyeva va I.A.Mayburovlarning soliq siyosatidagi fikrlari anchayin bir biriga o‘xshash hisoblanadi. Ushbu mualliflar soliq siyosatini mazmunini milliy boyliklardan samarali foydalanishga qaratilgan soliq tizimini yaratilishi sifatida baholaydi.

Ya’ni, ularning fikricha, “soliq siyosati davlatning ijtimoiy-iqtisodiy siyosatining ajralmas qismi bo‘lib, mamlakat milliy boyliklarini jamg‘arish va undan oqilona foydalanishni rag‘batlantirish, iqtisodiyot va jamiyat manfaatlarini uyg‘unlashtirishga ko‘maklashuvchi soliq tizimini yaratishga qaratilgan va shu orqali jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini ta’minlanadi”⁹.

Shuningdek, N.M.Dementyeva “soliq siyosatini davlat iqtisodiy siyosatining in’ikosi ekanligini va soliqlarning ilmiy nazariyasiga asoslanishi lozimligini ta’kidlagan. Amalga oshirilayotgan soliq siyosatining natijalari ko‘p jihatdan davlat o‘z iqtisodiy siyosatiga qanday tuzatishlar kiritishga majbur ekanligini, soliq tizimini qanday qurish kerakligini belgilaydi”¹⁰.

Soliq siyosati va uning strategik yo‘nalishlari haqidagi akademik nutqda soliq siyosati ikki nuqtayi nazardan tavsiflanadi. U davlatning ataylab aralashuvini, shuningdek, davlat tomonidan amalga oshiriladigan iqtisodiy, moliyaviy va huquqiy choralarni o‘z ichiga olgan ko‘p qirrali tizim sifatida qabul qilinadi. Keyinchalik aniq maqsadlarni amalga oshirish uchun ishlab chiqilgan tizimli chora-tadbirlar qatori sifatida talqin etiladi.

Keyingi ro‘yxat soliq siyosatining asosiy maqsadlarini qamrab oladi: “ma’lum

A. В. Толкушкин. 2003.

⁸ Налоговая политика // Экономика. Словарь по обществознанию. — М.: КДУ. Ю. Ю. Петрунин, М. И. Панов, Л. Б. Логунова . 1995.

⁹Н.М.Дементьева. налоговая политика государства.
https://nsuem.ru/science/publications/science_notes/issue.php?ELEMENT_ID=1689., Налоги и налогообложение: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальностям «Финансы и кредит», «Бухгалтерский учет, анализ и аудит», «Мировая экономика»/ [И.А.Майбуров и др.]; под ред. И.А.Майбурова.-М.: ЮНИТИ-ДАНА,2007.-655с.)

¹⁰ Н.М.Дементьева. налоговая политика государства.
https://nsuem.ru/science/publications/science_notes/issue.php?ELEMENT_ID=1689.

bir mamlakatning o'ziga xos ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlariga mos keladigan soliq tizimini shakllantirish, davlatning moliyaviy ehtiyojlarini ta'minlash, mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishini ta'minlash"¹¹ kabi vazifalarni keltirib o'tadiki, yuqoridagi "ikkita ilmiy qarashlar B.Aliyev tomonidan bildiriladi.

Xulosa va takliflar.

1. Davlat soliq xizmati organlari faoliyati natijalari bilan soliq bazasining kengayishi, to'lov intizomining mustahkamlanishi, soliq to'lovi madaniyatining shakllanishi va tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan tadbirlarning natijadorligi bo'yicha keng jamoatchilik bilan ochiq muloqatlarning yangi bosqichiga chiqarish, xususan, soliq organlarining maxsus Axborot tahliliy portalini (tahlil.soliq.uz) ishga tushirish; Unda har bir soliq turi va hududlar bo'yicha soliq tushumlari, soliq to'lovchilarning soni, asosiy soliq stavkalari, yangi ochilgan yuridik shaxslar soni, soliq majburiyatini ixtiyoriy bajarish darajasi, QQS manfiy summalarini qoplab berilishi, QQS zanjiri uzilishi koeffitsiyenti, soliq yuki, topshirilgan hisobotlar bo'yicha o'rtacha ish haqi miqdori, tadbirkorlik subyektlarining foydasi, jamoatchilik nazorati ko'rsatkichlari, onlayn NKM cheklari summasi, elektron hisobvara-fakturalari aylanmasi dinamikasi, murojaatlarning ko'rib chiqilishi kabi ma'lumotlar ekspertlar, tahlilchilar va keng jamoatchilik foydalanishi nazarda tutilishi zarur.

2. Tadbirkorlik subyektlarini kelgusi yuzaga kelishi mumkin javobgarliklardan saqlash va uzliksiz faoliyat ko'rsatishlariga ko'maklashish, xarajatlarini optimallashtirish maqsadida, 67%dan ortiq kichik biznes vakillarida buxgalteriya xizmati yo'qligi munosabati bilan soliqlarni hisoblab berish funksiyasini 2023 yildan bosqichma-bosqich soliq xizmati organlariga yuklash.

3. Tadbirkorlik subyektlariga majburiyatini bajarishda qulayliklar yaratishni tizimli davom ettirgan holda to'lanadigan barcha soliqlar uchun yagona hisobvarag'i ochish (Yevropa va Rossiya tajribasi) maqsadga muvofiq bo'ladi.

---

¹¹ Алиев Басыр Хабибович. Налоговая политика и её роль в регулировании экономики государства. Вопросы структуризации экономики. №3, 2012 Материалы IV Международной НПК по СТО в Махачкале.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi- Toshkent: G'afur G'ulom nashriyot uyi 2020.- 640 b.
2. Ниязметов И. “Солиққа тортиш механизмларини такомиллаштириш орқали солиқ тизими барқарорлигини таъминлаш” мавзусидаги докторлик диссертацияси Автореферати. Т.: БМА, 2019 йил.
3. Тошматов Ш. Корхоналарни ривожлантиришда солиқлар роли: Монография. –Т.: Фан ва технология, 2008. –204б.